

Anmeldelse

Jürgen Habermas: *Demokrati og retsstat. En tekstsamling*. Redigeret af Heine Andersen, Oversat af Henning Vangsgaard. Hans Reitzels Forlag. København 2005. 326 sider

Anmeldt af professor, dr.jur. Jørgen Dalberg-Larsen, Aarhus Universitet

Habermas er uden tvivl en af de mest betydelige og indflydelsesrige samfundstænkere i nyere tid, og han har som få formået at forene rollen som akademisk teoretiker med rollen som engageret kritisk kommentator til den sociale og politiske udvikling. Desuden har han som få formået at kombinere rollen som filosof med rollen som samfundsforsker og har givet afgørende inspiration og konkrete bidrag til en lang række samfundsvidenskaber. Det gælder også i forhold til retsvidenskaben, hvor han har ydet afgørende bidrag til både retsfilosofi og retssociologi.

Allerede i begyndelsen af '60erne skrev Habermas *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, der var en banebrydende kritisk analyse af ytringsfrihedens vilkår i det moderne samfund. I 1981 udkom *Theorie des kommunikativen Handelns*, der bl.a. indeholdt et afgørende bidrag til en kritisk, retssociologisk forståelse af retsudviklingen henimod en stadigt stigende retliggørelse af alle livsforhold. I 1992 kom så *Faktizität und Geltung*, der i særlig grad går ind på retsteoretiske problemstillinger, og hvis hovedbudskab er en opfattelse af demokrati og retsstat som to helt tæt forbundne størrelser. Ifølge Habermas kan man nemlig ikke tale om en legitim retsstat med legitime love uden i forbindelse med et demokrati, og et reelt demokrati må omvendt være sikret gennem en retsstatslig forfatning. Og de demokratisk tilblivne retsregler ses som den eneste form for sociale normer, alle i nutidens pluralistiske samfund bør anerkende som legitime.

Der er nu gået en del år, siden *Faktizität und Geltung* udkom; men Habermas er heldigvis ikke holdt op med at fungere som kritisk iagttager af udviklingen, selvom han for nogle år siden gik på pension fra sin stilling som professor ved universitetet i Frankfurt. Han har i årene siden 1992 skrevet en lang række større og mindre afhandlinger, og det er en del af dem, som er samlet i den foreliggende bog. Artiklerne er udvalgt af den danske Habermas-kender Heine Andersen, der med bogens titel har markeret, at artiklerne i høj grad angår de temaer, som Habermas beskæftiger sig med i *Faktizität und Geltung*.

Udgivelsen af bogen må ses som et virkeligt tiltrængt initiativ, der er en gave til dem, som er interesseret i Habermas' forfatterskab, men som ikke har fulgt hans seneste produktion så nøje, bl.a. fordi den er spredt ud i en uoverskuelig række af artikler og småskrifter.

Heine Andersen har forsynet artikelsamlingen med en glimrende indledning, også for de nye Habermas-læsere, som ridser hovedlinjerne i hans forfatterskab op, og som giver nogle kommentarer til de udvalgte tekster. Han har inddelt de ialt 11 artikler i 4 grupper. Den første gruppe med i alt 4 tekster præsenterer Habermas' syn på demokrati og retsstat samt en nærmest moralfilosofisk tekst, som jeg dog selv ville have placeret i den sidste tekstgruppe. Den anden gruppe med to tekster handler om minoritetsgruppers retlige status og om problemer i det multikulturelle samfund. Den tredje gruppes tekster ser på internationale emner, især globaliseringens pres på nationalstaterne og behovet for en international retsorden, og den sidste gruppe indeholder kun én tekst, nemlig en moralfilosofisk, der på en meget klargørende måde sammenligner kriterierne for en gyldig moralopfattelse med kriterierne for sande udsagn om virkelighedens verden.

Jeg vil i det følgende kommentere visse af teksterne – især dem, jeg finder interessante ud fra et retligt perspektiv – for til slut at komme med en samlet vurdering af bogen.

Om demokrati og retsstat

Den første gruppe tekster handler som sagt – med en enkelt undtagelse – om forholdet mellem demokrati og retsstat og er således at betragte som den mest centrale i relation til bogens titel. Jeg mener da også bestemt, at disse tekster er vigtige at have med i tekstudvalget, specielt for de læsere, som skal præsenteres for Habermas' syn på disse emner, f.eks. i en undervisningsmæssig sammenhæng, og som ikke orker at kæmpe sig igennem *Faktizität und Geltung*. De indeholder blot ikke ret meget nyt.

Den ene af artiklerne, "Tre normative modeller for demokrati", giver en fin pædagogisk redegørelse for Habermas' egen demokratiopfattelse – den deliberative – over for den liberale og den republikanske og er især af politologisk interesse. Den anden består af et efterord til 2. udgave af *Faktizität und Geltung* og indeholder en vældig god redegørelse for nogle grundtræk i bogen samt et forsvar for nogle kritikpunkter, som blev formuleret mod bogen fra bl.a. retsteoretisk side, da bogen udkom. Jeg synes dog, at Habermas' svar oftest er svære at få noget større udbytte af, fordi de er meget kortfattede og nærmest forudsætter et vist kendskab både til bogen og til de kritiske tekster, som han imødegår.

Den sidste tekst i denne gruppe er den mest interessante. Den hedder "Den demokratiske retsstat – en paradoksal sammenknytning af modstridende principper?", og den beskæftiger sig bl.a. med at forsvare en sammenkobling af demokratiet med en retsstat, som er baseret på en forfatning, der indeholder nogle principper, retsregler, som det ikke står de demokratisk valgte lovgivere frit at ændre. I den forbindelse omtaler Habermas en bog af amerikaneren Frank Michelman, der skriver om, hvordan den amerikanske højste-

ret kan lave demokratisk troværdige fortolkninger af den gamle forfatning ved at lytte til de behov og ønsker, man finder i befolkningen, for herefter at lade tolkningen hvile på disse nye stemmer. Ved en sådan fremgangsmåde kan tolkningen af forfatningen forstås som en løbende læreproces, hvor de gamle regler tilpasses nye forhold, som det f.eks. skete i 1930'erne i USA med gennemførelsen af New Deal. Habermas tilslutter sig dette syn på forfatningsudviklingen og gør det også herigennem mere acceptabelt at hævde, at gamle regler også skal binde kommende generationer.

Jeg synes dog fortsat, at der er betydelige problemer ved at acceptere fortidens bindinger af nutiden via en forfatning og vil erindre om, at Roosevelt kun fik den amerikanske højesteret med på sin New Deal-politik ved at indsætte nogle nye højesteretsdommere, der var sympatisk indstillet over for hans projekt. Efter min opfattelse er det – i en dansk sammenhæng – langt mere træffende at se på hele den retshistoriske udvikling som en læreproces, og omvendt at se på visse dele af forfatningen som nogle, der er uimodtagelige over for forandringer og dermed står som monumenter over en svunden fortid med en tænkemåde, vi ellers for længst har frigjort os fra.

Det er nok rigtigt at hævde, at visse elementer af forfatningen bør være hævet over den politiske strid, idet de er med til at lægge rammerne for denne strid. Men andre elementer er i langt højere grad udtryk for bestemte politiske positioner, og her burde det være muligt for de nye generationer selv at tage stilling til disse elementer, hvilket er særdeles svært i Danmark med de eksisterende krav til forfatningsændringer.

Om multikulturelle samfund

De to artikler i den næste gruppe er begge meget interessante og går ind på nogle meget aktuelle emner i dagens multikulturelle samfund. Den første tager udgangspunkt i det franske mindretals kamp for anerkendelse i Canada, og spørgsmålet er, om en sådan anerkendelse ikke bør resultere i tildeling til franskmændene af nogle kollektive grupperettigheder, der eventuelt vil kunne krænke den enkeltes individuelle rettighedspositioner ifølge canadisk ret. For Habermas er det for det første vigtigt at understrege, at man altid må tage udgangspunkt i den konkrete situation, når man skal vurdere, hvilke retlige foranstaltninger der er relevante at foretage for at fremme en bestemt gruppes status i samfundet. Det begrundes han overbevisende med en henvisning til kvindebevægelsens erfaringer i kampen for ligestilling. For det andet argumenterer han for, at det aldrig kan være legitimt at krænke den enkeltes rettigheder, når man vil forsvare en bestemt gruppes rettigheder. Det må i det mindste altid være muligt for den enkelte at melde sig ud af gruppen, og det betyder, at man aldrig kan og bør sikre en gruppe længere, end der er frivillig tilslutning til.

Artiklerne – og specielt den anden: "Inklusion – inddrage eller indespærre" – går også ind på spørgsmålet om, hvad en nation skal være baseret på. Skal det være en fælles kultur eller et tilhørsforhold til et bestemt folk? Så udelukker man på forhånd en stor gruppe

borgere, specielt i nutidens multikulturelle forhold. Eller kan man finde andre kriterier? Habermas går selv stærkt ind for retten til kulturel forskellighed undtagen med hensyn til den politiske kultur. Her må alle slutte op om den demokratiske retsstat, der til gengæld kan tildele bestemte grupper nogle særlige kulturelle rettigheder, så længe det ikke hindrer de enkelte individer i frit at vælge livsform.

Begge artiklerne er meget aktuelle – også i vore lande i disse år – og indeholder meget stof, bl.a. om tysk asylpolitik, som med fordel kunne inddrages i den danske debat.

Om globalisering og behovet for en international retsorden

Et problem ved *Faktizität und Geltung* var, at den udelukkende så på forholdet mellem ret og demokrati i en national kontekst. Og udviklingen siden 1992 har med stor kraft vist, at denne afgrænsning er uhensigtsmæssig. Globaliseringen er over os og dermed behovet for at løse en lang række problemer på overnationalt plan. Disse problemer har Habermas med stor energi taget op i de senere år, bl.a. i fire artikler her i bogen, og har herved vist, at han stadig evner at udvide feltet for sine analyser og at komme med nye konstruktive bud på, hvad der bør gøres.

Den første artikel analyserer Kants nu 200 år gamle tanker om udviklingen af en egentlig verdensborgerret ved siden af den internationale ret om forholdene mellem nationer og den rent nationale ret, og Habermas påpeger, hvorledes den relativt nye internationale menneskeret netop er en sådan form for retsorden. Habermas understreger i den forbindelse, at menneskerettighederne netop må ses som positiv ret og ikke som moral, selvom de fuldt ud kan begrundes ud fra moralske synspunkter i modsætning til den øvrige positive ret. Også den følgende artikel i denne gruppe handler om menneskerettigheder og imødegår bl.a. kritikken specielt fra visse asiatiske stater, der afviser dem som udtryk for vestlig kulturimperialisme.

De følgende to artikler handler helt konkret om globaliseringstendensen, og den første af disse er efter min vurdering bogens allerbedste. Den er ret kort og er baseret på en mindeforelæsning for Vilhelm Aubert, der blev afholdt i Oslo i 1997. Den tager udgangspunkt i det pres mod velfærdsordningerne, som globaliseringen har betydet i en lang række vestlige lande, og spørger, hvad der kan stilles op i denne nye situation. I den forbindelse retter han nogle meget skarpe angreb i flere retninger: dels mod de mange samfundsforskere, der slet ikke vover sig ind på dette nye uoverskuelige emneområde, dels mod fornuftskritikere som post-modernisterne, der blot tager parti for det fragmenterede og overlader hele udviklingen til "kontingensens tummel", og endelig mod de systemteoretikere, der mener, at systemerne selv bedst kan løse problemerne gennem deres egne interne mekanismer. Heroverfor sætter Habermas endnu en gang håbet til den menneskelige fornuft og til, at man over tid kan udvikle demokratiske retsstatslige mekanismer også på verdensplan. Men han slutter her i en lidt pessimistisk tone, fordi han finder foruroligende

tendenser til, at de globale – økonomiske – systemer hastigt er ved at kolonisere den livsverden, der skal danne udgangspunkt for nye politiske initiativer udgående fra borgerne selv.

Den følgende lange artikel. “Den postnationale konstellation og demokratiets fremtid”, ser først på fortilfælde til den nuværende situation, hvor man også har oplevet, at dereguleringer af verdensmarkedet skaber forvirring og opløsning, som dog efter en tid afløses af en ny verdensorden. Spørgsmålet er derfor, hvilken ny verdensorden vi kan forestille os i dag? Her er Habermas ikke i tvivl om, at der må være tale om en retligt funderet verdensorden lidt på linje med den, vi allerede kender fra EU. Problemet er dog i EU, og i langt højere grad på verdensplan, at der er behov for en afgørende ændring i borgernes bevidsthed. Folk må efterhånden begynde at tænke på andre mennesker i fjerne lande som medborgere på linje med borgerne i deres eget land, og de må samtale med hinanden og danne politiske partier på tværs af landegrænserne, for først da kommer der gang i udviklingen.

Habermas’ fremtidsvision ser tilsyneladende ud til at være aldeles urealistisk; men en række tendenser peger dog i retning af en sådan ændret bevidsthed hos ikke så få borgere, så man skal bestemt ikke helt afskrive den som ren utopi. Her er der i det mindste formuleret endnu et bud på, hvad der bør være et vigtigt element i globaliseringsdebatten.

Afsluttende kommentarer

Det er altid svært at anmelde og vurdere en artikelsamling, fordi de enkelte tekster primært bør vurderes på egne præmisser – som indlæg i forskellige debatter, forfatterne har deltaget i gennem årene. Efter læsningen synes jeg dog, at der er god grund til at takke udgiveren, fordi han har præsenteret os for dette tekstudvalg. Det giver en godt indtryk af Habermas’ tænke måde, og det tilføjer nye facetter til en samlet vurdering af Habermas’ forfatterskab.

Efter min opfattelse er det mest værdifulde ved tekstudvalget de to bidrag om multikulturelle problemer og de to om globalisering. Specielt teksterne om globalisering præsenterer for mig Habermas, når han er allerbedst, d.v.s. hvor han tager fat på en vigtig ny samfundsmæssig problemstilling, hvor han giver en kritisk analyse af de kræfter, der vanskeliggør eller hindrer en udvikling til gavn for borgerne og for et demokrati baseret på kommunikative debatter i civilsamfundet, og endelig hvor han skitserer nogle velovervejede løsninger, der samtidig betyder, at mørkets magter – hvad enten man tænker på de selvstændiggjorte systemer eller på de irrationelle dyrkere af “folket” eller “nationen” – manes i jorden.

Dér hvor jeg synes, at Habermas er mindst givende, er på det rent retlige plan. Han opfatter i artiklerne retten alene som noget positivt, der er med til at fremme en gunstig samfundsudvikling, og denne retsopfattelse er næsten udelukkende baseret på en abstrakt teoretisk-filosofisk retsforståelse. Der mangler i høj grad den kritiske “sociologiske” analyse af rettens reelle funktioner, som man bl.a. finder hos Habermas selv i *Theorie des kommu-*

nikativen Handels. Han synes f.eks. at mangle blik for, at også menneskerettigheder burde være baseret på en demokratisk beslutningsproces i et eller andet omfang, og at retsregler af mange grunde meget ofte mangler den legitimitet, som han mener de typisk besidder i demokratiske retsstater. Jeg finder også hans ofte gentagne definition af positiv ret – som i sin kerne bestående af subjektive rettigheder og ikke af pligter – særdeles problematisk. Den fører efter min opfattelse langt væk fra en forståelse af rettens reelle funktioner og over i en spekulativ form for retsfilosofi, som desværre præger den sene Habermas en del.

Frem for alt er der dog som sagt grund til at glæde sig over denne udgivelse, som giver et godt grundlag for at sætte sig ind i Habermas' stadig vigtige forfatterskab fra de sene år, og som i de fleste af bogens artikler indeholder stof af stor juridisk interesse.

Laws are straight/Sweatshirt 2000

The work consists of a dirty sweatshirt hanging in a niche in the wall, accompanied by the handwritten text, »Laws are straight«

Henrik Olesen's deployment of minimalist interventions in the space of the gallery reveals the hegemonic iconographies of identity formation and legislation.

»My projects have ranged over an area between art and politics, and have examined the representation of minorities within the demographic societal structure: how does legislation characterize certain social groupings and what are the consequences of these heterosexual, normative power structures?«

The subtleness of Henrik Olesen's sculptural language not only demonstrates a deconstruction of the notions of authenticity and cultural production, but also challenges the representation of minority groups in the context of history, contemporary society, and the institution of art. He takes his point of departure in social and political structures, questioning how and for whom social codes are written.

Henrik Olesen's work typically deploys everyday conventions to challenge the power structures behind the formulation of individuality, and the social processes by which it is regulated and governed. Those otherwise marginalized, ignored, forgotten, or simply placed in a corner, become that which is central in his work.

In this piece, Olesen confronts us with the visualization/criminalization of social problems. A dirty sweatshirt hangs in a corner, apparently misplaced, forgotten perhaps. The empty sweatshirt: in its absence, one speculates over the body that would overcrowd the tiny niche. The text, *Laws are straight*, appears to legitimize the sweatshirt and we are confirmed; this is intentional, not to be overlooked. It questions one's own regulation, one's position to legitimation.

The casual fragility of Henrik Olesen's work questions the stability of the constructions of cultural settings. It functions as a statement against the power of definition.

About the artist:

Henrik Olesen was born 1967 in Esbjerg, Denmark. He currently lives and works in Berlin.

Education:

1989-1996: The Royal Academy of Fine Arts, Copenhagen DK

1995-1997: Staatliche Hochschule für Bildende Künste, Städelschule Frankfurt am Main, D

For further information please contact the gallery: info@andersen-s.dk